

ความรับผิดชอบทางศีลธรรม : มุมมองจากพุทธปรัชญาเถรวาท* The Moral Responsibility: Theravada Philosophical Perspective

นคร จันทรราช

Nakhon Jantharach

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Wang-noi, PhraNakorn Si Ayutthaya 13170, Thailand.

Email: Nakhonsingh@hotmail.com

Doi : 10.14456/jmcupeace.2017.79

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องความรับผิดชอบทางศีลธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาท 2) เพื่อศึกษาข้อโต้แย้งเรื่องความรับผิดชอบทางศีลธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาท และ 3) เพื่อวิพากษ์ความรับผิดชอบทางศีลธรรมมุมมองจากพุทธปรัชญาเถรวาทเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ

ผลการวิจัยพบว่า ความรับผิดชอบทางศีลธรรมตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทคือ การได้รับผลของกรรมดีและกรรมชั่วโดยมีความรับผิดชอบ 2 ระดับคือ 1) ความรับผิดชอบในระดับกฎแห่งกรรม และ 2) ความรับผิดชอบในระดับกฎ กติกาของสังคมมนุษย์ ซึ่งมีองค์ประกอบสำคัญ 3 อย่างคือ 1) เจตนา 2) การกระทำ 3) วิบากกรรม และมีเกณฑ์การตัดสินอยู่ 2 อย่างคือ 1) วินิจฉัยที่มาของการกระทำกรรม 2) วินิจฉัยผลที่เกิดจากการกระทำซึ่งมีการให้ผลชั้นในและให้ผลชั้นนอก

สำหรับประเด็นข้อโต้แย้งเรื่องความรับผิดชอบทางศีลธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาทมีสำนักปรัชญา 3 สำนักคือ 1) ลัทธิเหตุวิสัย (Determinism) มีความเชื่อว่ามนุษย์ไม่ต้องมีความรับผิดชอบทางศีลธรรม เพราะมนุษย์ไม่มีเจตจำนงเสรีในการกระทำด้วยตนเอง 2) ส่วนลัทธิอิสรวิสัย (Indeterminism) มีความเชื่อว่า มนุษย์มีความรับผิดชอบทางศีลธรรม เพราะมนุษย์มีเจตจำนงเสรีในการกระทำด้วยตนเอง 3) ลัทธิธรรมชาตินิยมมีความเชื่อว่า มนุษย์มีความรับผิดชอบทางศีลธรรม แม้มนุษย์จะมีอิสระและไม่มีอิสระในบางเวลาในการตัดสินใจก็ตาม

คำสำคัญ: ความรับผิดชอบทางศีลธรรม; พุทธปรัชญาเถรวาท; เจตนา

Abstract

This research article has three objectives: 1) to study the concept of the moral responsibility in Theravada philosophy, 2) to study the argument on the moral responsibility in Theravada philosophy, and 3) to analysis the moral responsibility according to Theravada philosophical point of view. This is a qualitative research.

The study revealed that the moral responsibility in Theravada philosophy is obtaining fruits of good and bad actions based on two moral responsibility levels: 1) law of action or Karmic Laws, and 2) social norms according to social justification. They consist of three important factors: 1) intention 2) action and 3) its fruits. There are two moral judgements for responsibility: 1) judgement of the causes of action and 2) judgement of the fruits of action with its internal and external fruits.

For the arguments of the moral responsibility in Theravada philosophy, there are three schools: 1) Determinism; human being does not have the moral responsibility because of no free will to do by oneself, 2) Indeterminism; human being has the moral responsibility because they have free will to do, and 3) Naturalism; human being has the moral responsibility, though one is sometimes free or not free in decision.

Keyword: The Moral Responsibility; Theravada Philosophical; Intention

บทนำ

ความรับผิดชอบทางศีลธรรมตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทมีความเกี่ยวข้องกับชีวิตของมนุษย์ที่ พระพุทธเจ้าได้ประมวลสรุปจากการตรัสรู้ตามความเป็นจริง ความรับผิดชอบทางศีลธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาทมีพื้นฐานปรากฏอยู่ในเรื่องสังขารธรรม เป็นเรื่องที่พระพุทธเจ้าทรงนำเอาหลักธรรมในธรรมชาติมาวางเป็นกฎเกณฑ์อย่างมีระบบระเบียบในหมู่สังคมนุชนุษย์อย่างนี้ โดยจำแนกออกเป็นกฎธรรมชาติจึงเรียกว่า ‘ธรรม’ ส่วนกฎกติกาที่มนุษย์สร้างขึ้นเรียกว่า ‘วินัย’ (P.A.Payutto, 2000) โดยมีความสอดคล้องสัมพันธ์กันเป็นไปตามเหตุปัจจัยซึ่งกันและกันตามหลักของนิยามคือ กฎธรรมชาติโดยมีความแน่นอน และความชัดเจนโดยปราศจากการแทรกแซงจากปัจจัยใดๆ ทั้งสิ้น(P.A.Payutto, 1995) ประกอบด้วย หลักอุตุนิยาม (Physical Laws) คือกฎธรรมชาติที่ครอบคลุมความเป็นไปของปรากฏการณ์ในธรรมชาติเกี่ยวกับวัตถุที่ไม่มีชีวิตทุกชนิดหลักพิชนิยาม (Biological Laws) คือ กฎธรรมชาติที่ครอบคลุมความเป็นไปของสิ่งมีชีวิตทั้งพืชและสัตว์การสืบพันธุ์หรือพันธุกรรม (DNA) ก็จัดอยู่ในพิชนิยาม หลักจิตนิยาม (Psychological Laws) คือ กฎธรรมชาติที่เกี่ยวกับกลไกการทำงานของจิต หลักกรรมนิยาม (Moral Laws) คือ กฎแห่งกรรม และหลักกรรมนิยาม (Causal Laws) คือ กฎธรรมชาติเกี่ยวกับความเป็นเหตุเป็นผลของสิ่งทั้งหลายเป็นกฎสากลที่ครอบคลุมความเป็นไปทั้งฝ่ายจิตและฝ่ายวัตถุ โดยอาศัยพระปัญญาคุณของพระพุทธเจ้าที่พระองค์ตรัสรู้จนตรัสมาสัมโพธิญาณสมดังข้อความที่เป็นพุทธพจน์ (Mahachulalongkornrajavidyalaya University/16/20/35) ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า

ตถาคตเกิดขึ้นก็ตาม ไม่เกิดขึ้นก็ตามธาตุอันนั้นคือความตั้งอยู่ตามธรรมดาความเป็นไปตามธรรมดาความที่มีสิ่งนี้ เป็นปัจจัยของสิ่งนี้ ก็คงตั้งอยู่อย่างนั้นตถาคตรับบรรลุธาตุนั้นครั้งรับบรรลุแล้วจึงบอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่าย

จากพุทธพจน์ข้างต้นจะเห็นว่า พระพุทธเจ้าทรงมีพระปัญญาหยั่งเห็นสังขารธรรมในกฎธรรมชาติที่มีความแน่นอนแท้จริง โดยมีสาระสำคัญและความหมายอยู่ในตัวเองเป็นเหตุเป็นผลตามกฎธรรมชาติทั่วไปเป็นธรรมดา พระองค์ทรงเล็งเห็นประโยชน์ในกฎธรรมชาติจึงทรงนำมาสร้างให้เป็นกฎสำหรับมนุษย์ เพื่อจะเกิดประโยชน์แก่มวลมนุษยชาติอย่างแท้จริง เบื้องหลังการจัดตั้งวินัยจึงอยู่ที่การเอากฎเกณฑ์ของธรรมชาติตามเหตุปัจจัยของสรรพสิ่งที่เกิดขึ้น โดยเป็นเหตุผลของกันและกันมาจัดตั้งวางเป็นระเบียบกฎเกณฑ์ทางสังคมในหมู่มนุษย์ขึ้นมาสอดคล้องข้อความ (P.A.Payutto, 1995) ว่า

ถ้าแยกพุทธธรรมออกเป็น 2 ส่วน คือสังขารธรรมส่วนหนึ่งกับจริยธรรมส่วนหนึ่ง แล้วกำหนดขึ้นใช้ในที่นี่ โดยเฉพาะโดยกำหนดให้สังขารธรรมเป็นส่วนแสดงสภาวะหรือรูปลักษณะตัวจริง และให้จริยธรรมเป็นฝ่ายข้อประพฤติปฏิบัติทั้งหมด ก็จะเห็นว่าสังขารธรรมในพุทธศาสนา ย่อมหมายถึงคำสอนเกี่ยวกับสภาวะของสิ่งทั้งหลายหรือธรรมชาติ และความเป็นไปโดยธรรมชาติของสิ่งทั้ง

หลาย หรือกฎธรรมชาตินั้นเอง ส่วนจริยธรรมก็หมายถึง การถือเอาประโยชน์จากความรู้และความเข้าใจในสภาพและความเป็นไปของสิ่งทั้งหลาย หรือการรู้จักกฎธรรมชาติและนำมาใช้ในทางที่เป็นประโยชน์

จากข้อความข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่า ความรับผิดชอบทางศีลธรรมตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทนั้นสามารถจำแนกออกเป็น 2 ส่วนคือ ส่วนหนึ่งปรากฏในระดับกฎแห่งกรรมซึ่งเป็นไปตามธรรมชาติที่มีอยู่ตามธรรมดาเรียกว่า “สัจธรรม” และอีกส่วนนั้นเป็นกฎที่มนุษย์สมมติขึ้นซึ่งเป็นข้อตกลงร่วมกันทางสังคมเรียกว่า “ศีลธรรม” โดยที่กฎ 2 กฎนี้ซ้อนกันอยู่กล่าวคือกฎธรรมชาติที่เป็นความจริงแท้ และกฎที่เกิดจากข้อตกลงกันระหว่างมนุษย์ นับเป็นกฎสมมติจากการค้นพบสัจธรรมของพระพุทธเจ้านำไปสู่การสร้างกรอบของความประพฤติเรียกว่า วินัยซึ่งเป็นกติกาของสังคม สำหรับใช้ประกอบการตัดสินใจการกระทำของมนุษย์ คำถามสำคัญคือว่า ทำไมต้องตัดสินใจการกระทำของมนุษย์ ? คำตอบคือ เพราะว่าการกระทำของมนุษย์มีสิ่งที่พ่วงติดมาด้วยคือค่าของการกระทำด้วยการประเมินค่าของการกระทำของมนุษย์ว่า (Jandaeng, 1999) อะไรคือสิ่งที่มนุษย์ควรทำ อะไรคือสิ่งที่มนุษย์ไม่ควรกระทำ การกระทำอย่างไรควรเรียกว่าเป็นการกระทำที่ดี การกระทำอย่างไรควรเรียกว่าไม่ดี และการกระทำในลักษณะใดที่ควรจัดเป็นการกระทำที่มนุษย์ควรรับผิดชอบต่อการกระทำของตนเองซึ่งเรียกว่า “ความรับผิดชอบทางศีลธรรม”

อย่างไรก็ตามความรับผิดชอบทางศีลธรรมนั้นยังเป็นปัญหาจริยธรรมที่มีความเชื่อมโยงกันระหว่างปัญหาอภิปรัชญากับปัญหาจริยศาสตร์ โดยเฉพาะปัญหาด้านอภิปรัชญานั้นเป็นปัญหาว่าด้วยเรื่องธรรมชาติของมนุษย์ว่าที่แท้จริงแล้วมนุษย์นั้นมีอิสระในการเลือกที่จะกระทำต่างๆ หรือไม่ (Wisatawet, 2010) ส่วนปัญหาของจริยศาสตร์นั้นว่าด้วยเรื่องการประเมินค่าของการกระทำของมนุษย์ว่า การกระทำอย่างไรถูก ไม่ถูก ดี ไม่ดี ควร ไม่ควร ตลอดจนคำถามว่าอะไรคือเป้าหมายสูงสุดของชีวิตมนุษย์ (The Final Good For Man) อาจกล่าวได้ว่าปัญหาดังกล่าวนั้นเป็นปัญหาเรื่องสถานภาพทางศีลธรรม (The Royal Institute, 2003) หรือบางที่เรียกว่า ปรัชญาศีลธรรม (Mahachulalongkornrajavidyalaya University, 2008) ดังนั้น ปัญหาความรับผิดชอบทางศีลธรรมนี้จึงมีคำถามสำคัญคือ มนุษย์มีอิสระในการกระทำหรือไม่? ปัญหานี้มีนักปรัชญาได้แสดงมุมมองไว้อยู่ ๓ แนวคิดด้วยกัน คือ ลัทธิเหตุวิสัยได้ประเมินคุณค่าการกระทำของมนุษย์ว่า ไม่ต้องรับผิดชอบทางศีลธรรม เพราะมนุษย์ไม่มีเสรีภาพในการเลือกในการกระทำของตนเองโดยที่ลัทธินิยัตินิยมมีความเชื่อขั้นพื้นฐานว่า เหตุการณ์ทั้งหลายเกิดขึ้นตามกฎบังคับตายตัว เหตุการณ์ในธรรมชาติเกิดขึ้น ทั้งหมดล้วนมีสาเหตุอย่างไม่มีการยกเว้น เมื่อมีเหตุก็ต้องมีผล มีผลก็ต้องมีเหตุ ไม่มีอะไรเกิดขึ้นโดยบังเอิญหรือได้รับการยกเว้นจากกฎธรรมชาติ (Bunjue, 1979) และแนวคิดของลัทธิอิทธิยัตินิยมได้ประเมินคุณค่าการกระทำของมนุษย์ว่า มนุษย์ต้องรับผิดชอบต่อการกระทำตนเองเพราะมนุษย์มีอิสระในการกระทำ แม้จะอยู่ภายใต้อำนาจของปัจจัยภายในคือ อุปนิสัยกรรมพันธุ์ และปัจจัยภายนอก คือ สิ่งแวดล้อมก็ตาม ส่วนแนวคิดของลัทธิธรรมชาตินิยมได้ประเมินคุณค่าการกระทำของมนุษย์ มนุษย์ควรมีความรับผิดชอบทางศีลธรรม (Wisatawet, 2004) จะเห็นว่าทัศนะที่มีต่อคำถามที่ว่า มนุษย์มีอิสระในการกระทำหรือไม่?

ระหว่างลัทธินิยัตินิยมและลัทธิอนินยัตินิยมตลอดจนแนวคิดธรรมชาตินิยม ซึ่งแต่ละทัศนะได้แสดงมุมมองกลายเป็นข้อโต้แย้งมาช้านานในประวัติปรัชญา ทั้งนี้เพราะความรับผิดชอบทางศีลธรรมนี้เป็นการหาคำอธิบายบางอย่างให้แก่วิถีชีวิตมนุษย์ อันใช้กำหนดค่าทางจริยธรรมและเป็นฐานในการดำเนินชีวิต ทั้งนี้เพราะปัญหาจริยธรรมนั้นนับเป็นปัญหาที่แสดงให้เห็นถึงการลดหย่อนคุณค่า ศักดิ์ศรีและคุณธรรมของมนุษย์เมื่อมนุษย์ต้องเลือกตัดสินใจกระทำบางสิ่งบางอย่าง เช่น เลือกที่จะฆ่าตัวตาย มากกว่าเลือกที่จะมีชีวิตอยู่ เลือกที่จะขโมยมากกว่า เลือกที่จะทำมาหาเลี้ยงชีพในทางที่สุจริต เลือกที่จะขายบริการทางเพศมากกว่าที่จะเลือกทำงานหนัก เลือกคลายเครียดด้วยการดื่มสุราของมึนเมาต่างๆหรือเสพยาบ้ามากกว่าที่จะศึกษาธรรมะ เลือกที่จะหาเงินด้วยการ ถ่ายภาพโป๊มากกว่าการที่จะรักษาวัฒนธรรม ตัวอย่างของปัญหาเหล่านี้ เป็นปัญหาทางจริยธรรมเนื่องจากเป็นปัญหาด้านคุณค่า ที่มนุษย์จะต้องเลือกตัดสินใจว่าจะเลือกสิ่งใด เช่นบางคนอ้างความจำเป็นเพื่อค้ายาบ้าหาเลี้ยงครอบครัว ในขณะที่บางคนยอมทำงานหนักเพื่อหาเลี้ยงครอบครัวเช่นเดียวกัน จะเห็นว่าเมื่อต้องเผชิญกับปัญหาของชีวิตในลักษณะเดียวกัน คนแต่ละคนอาจตัดสินใจเลือกกระทำแตกต่างกัน ด้วยวิธีการที่ต่างกันเพราะการยึดถือคุณค่าที่มีอยู่ในรูปขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม และศาสนา ที่ต่างกันซึ่งการตัดสินใจเลือกการกระทำดังกล่าวมีเกี่ยวกับข้องกับความรับผิดชอบทางศีลธรรม (P.A.Payutto, 1994)

ด้วยเหตุผลข้างต้น ผู้วิจัยมีความสนใจจะศึกษาเรื่องความรับผิดชอบทางศีลธรรมในมุมมองของพุทธปรัชญาเถรวาท ด้วยการวิเคราะห์ตรวจสอบและประเมินการอ้างเหตุผลเกี่ยวกับความรับผิดชอบทางศีลธรรมระหว่างแนวคิดของลัทธินิยัตินิยม ลัทธิอนินยัตินิยม และธรรมชาตินิยมต่างได้มองชีวิตและธรรมชาติของมนุษย์ว่ามีอิสระในการกระทำและมีความรับผิดชอบทางศีลธรรมหรือไม่อย่างไร? หากมนุษย์มีหรือไม่มี ความรับผิดชอบทางศีลธรรมนั้นเป็นเพราะเหตุใด ผ่านมุมมองจากพุทธปรัชญาเถรวาทในโอกาสต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องความรับผิดชอบทางศีลธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาท ข้อโต้แย้งเรื่องความรับผิดชอบทางศีลธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาท และวิเคราะห์ความรับผิดชอบทางศีลธรรมมุมมองจากพุทธปรัชญาเถรวาท

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “ความรับผิดชอบทางศีลธรรมมุมมองจากพุทธปรัชญาเถรวาท”นี้ เป็นการศึกษาในลักษณะเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผู้วิจัยได้ศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลในส่วนที่เป็นเอกสาร (Document Research) เป็นหลักสำคัญโดยผู้วิจัยได้ทำการศึกษาและค้นคว้าจากเอกสารสำคัญต่างๆ มีขั้นตอนในการดำเนินการวิจัย 3 ระดับ คือ

1. รวบรวมข้อมูลชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2539

2. รวบรวมข้อมูลชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) หมายถึง วรรณกรรมเขียนนักปราชญ์ทางศาสนา หนังสือ บทความ เอกสาร ตำรา วารสารงานวิจัย และวิทยานิพนธ์อันเป็นผลงานด้านวิชาการของนักวิชาการและนักวิจัยอื่นๆ ที่มีเนื้อหาสอดคล้องกับการศึกษาเรื่องความรับผิดชอบทางศีลธรรมมุมมองจากพุทธปรัชญาเถรวาท อันจะทำให้งานวิจัยครั้งนี้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

3. นำข้อมูลที่ได้จากเอกสารปฐมภูมิและทุติยภูมิ สังเคราะห์ วิเคราะห์ออกมาเป็นความรู้และเขียนงานพร้อมนำเสนอความเห็นผู้วิจัย ได้แก่ วิพากษ์ วิเคราะห์และสรุปประเด็นปัญหาเพื่อตอบโจทย์ประเด็นปัญหาการศึกษาเรื่องความรับผิดชอบทางศีลธรรมมุมมองจากพุทธปรัชญาเถรวาทต่อไป

ผลการวิจัย

1. แนวคิดเรื่องความรับผิดชอบทางศีลธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาท

ความรับผิดชอบทางศีลธรรมตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท คือ การรับผลของกรรมโดยมีความรับผิดชอบทางศีลธรรมอยู่ 2 อย่างคือ ความรับผิดชอบทางศีลธรรมในระดับกฎแห่งกรรมหรือกฎของกรรม โดยมีกรรมดีและกรรมชั่วที่ผู้ทำกรรมต้องรับผิดชอบต่อผลที่เกิดขึ้นตามมา ไม่ว่าจะเป็นผลของกรรมดีหรือผลของกรรมชั่วทั้งนี้ เพราะความรับผิดชอบทางศีลธรรมตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทนั้นต้องเป็นไปตามกฎแห่งกรรมซึ่งเรียกว่า “กรรมนิยาม” เป็นกฎแห่งการกระทำของมนุษย์ทั้งที่ดีและไม่ดีทุกอย่างในฐานะเป็นกฎธรรมชาติเกี่ยวกับการกระทำของมนุษย์ทำให้กฎแห่งกรรมอยู่ในฐานะกฎทางศีลธรรม การกระทำกรรมที่มนุษย์ต้องรับผิดชอบทางศีลธรรมต้องเป็นการกระทำที่ประกอบด้วยเจตนาเท่านั้นสมดังพุทธพจน์ (Mahachulalongkornrajavidyalaya University /22/63/577) ที่มีเนื้อหาบางตอนว่าด้วยเรื่องเจตนาที่เกี่ยวข้องกับความรับผิดชอบทางศีลธรรมว่า “ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวเจตนาว่าเป็นกรรม บุคคลจงใจแล้วย่อมกระทำความกรรมทางกาย ทางวาจา และทางใจ” จึงเป็นที่แน่ชัดว่าความรับผิดชอบทางศีลธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาทนั้นได้จำเพาะเจาะจงลงไปว่าจะต้องเป็นการกระทำที่ประกอบด้วยเจตนาเสมอหากการกระทำใดเกิดขึ้นโดยปราศจากเจตนาก็ไม่จัดว่าเป็นการกระทำที่มีค่าทางจริยธรรม แต่จัดเป็นแค่กิริยาเท่านั้นเป็นอาการสักแต่ว่ากระทำนั้นไม่ก่อให้เกิดผลดีผลชั่วทางศีลธรรมแก่ผู้กระทำ และทุกการกระทำย่อมมีผลอยู่ในตัวมันเอง ผู้ทำกรรมดีและกรรมชั่วใดๆ ก็ต้องได้รับผลของกรรมนั้นๆ กรรมทั้งหลายที่ได้ทำแล้วย่อมให้ผลตามสภาวะของมัน ซึ่งอยู่ภายใต้เงื่อนไขผลของกรรม กรรมกับการให้ผลเป็นสิ่งที่เกี่ยวเนื่องกันจนไม่อาจแยกขาดจากกันได้ เป็นการกระทำที่จัดเป็นกรรมย่อมก่อให้เกิดผลเสมอสมดังที่พุทธพจน์ (Mahachulalongkornrajavidyalaya University/15/256/374) ที่พระพุทธเจ้าทรงยืนยันถึงการให้ผลของกรรมว่า “บุคคลหว่านพืชเช่นใดย่อมได้ผลเช่นนั้น” ทำให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ความรับผิดชอบทางศีลธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาทมีลักษณะเป็นธรรมชาติเป็นไปตามหลักของนิยาม 5 โดยเฉพาะหลักของจิตินิยามและ

กรรมนิยามซึ่งเป็นข้อเท็จจริงที่มีอยู่ในกระบวนการทำงานของจิตตามธรรมชาติเป็นกฎเกณฑ์ที่เกี่ยวข้องกับการกระทำของมนุษย์เป็นเรื่องของเหตุและผลของการกระทำอย่างมีระเบียบสม่ำเสมอในธรรมชาติ การกระทำกรรมชั่วและกรรมดีของมนุษย์ทั้งหมดนั้นถูกกำหนดไว้แล้วโดยธรรมชาติ ด้วยเหตุนี้ความรับผิดชอบทางศีลธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาทนั้นจึงมีลักษณะเป็นสัมบูรณ์นิยมที่ถือว่าสิ่งที่มีอยู่เอง เป็นเองมีอยู่เป็นอยู่ด้วยตนเองเป็นอิสระไม่ขึ้นอยู่กับการบังคับบัญชาอื่นใด เพราะความดีและความชั่วเป็นสิ่งที่มีความในตัวเองและเป็นผู้รับผิดชอบได้ด้วยตนเอง โดยไม่ขึ้นอยู่กับการกำหนดของบุคคลหรือสังคมของมนุษย์ ความดีและความชั่วที่เป็นกรรมของบุคคลจึงถูกกำหนดโดยธรรมชาติอย่างสมบูรณ์ (Promta, 1998) ความรับผิดชอบทางศีลธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาทโดยมีกระบวนการทำงานของจิตซึ่งมีการดำเนินควบคู่ไปกับกฎแห่งกรรมอยู่เสมอ และเป็นระบบการทำงานที่สอดคล้องกันซึ่งมีความเป็นระเบียบสม่ำเสมออยู่ในธรรมชาติ ส่วนความรับผิดชอบทางศีลธรรมในระดับภักติภาวของสังคมนั้นตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท ถือว่าความรับผิดชอบในระดับนี้เป็นสิ่งสัมพัทธ์กล่าวคือเป็นความรับผิดชอบที่สามารถเปลี่ยนแปลงไปได้ได้ตามกาลและเวลาอาจจะสอดคล้องกับกฎแห่งกรรมก็ได้หรือไม่ก็คลาดเคลื่อนจากกฎแห่งกรรมก็ได้ อย่างไรก็ตามการกระทำที่มีความรับผิดชอบทางศีลธรรมมี องค์ประกอบที่สำคัญอยู่ 3 อย่างคือ 1) เจตนา คือ ความตั้งใจทำ 2) กรรม คือ การกระทำกรรม และ 3) วิบากกรรม คือ ผลของกรรม จะต้องประกอบด้วยองค์ประกอบทั้ง 3 อย่างจึงจัดเป็นความรับผิดชอบทางศีลธรรมได้โดยมีข้อวินิจฉัยในเบื้องต้นว่าการกระทำดังกล่าวนั้นมีมูลเหตุหรือบ่อเกิดของการกระทำว่าการกระทำกรรมนั้นเกิดมาจากอำนาจของของกุศลและอกุศลและคุณผลที่เกิดจากการกระทำกรรมซึ่งมีผลของกรรมในระดับขั้นในซึ่งเป็นผลของกรรมในระดับจิตใจของผู้กระทำกรรมและผลของกรรมในระดับขั้นนอกเป็นผลของกรรมที่เกิดภายนอกจิตใจแก่ผู้กระทำกรรม

2. ข้อโต้แย้งเรื่องความรับผิดชอบทางศีลธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาท

ปัญหาข้อโต้แย้งความรับผิดชอบทางศีลธรรมเป็นประเด็นปัญหาอภิปรัชญาและปัญหาจริยศาสตร์ ปัญหาของอภิปรัชญามองธรรมชาติที่แท้จริงของมนุษย์มีเจตจำนงเสรีหรือไม่อย่างไร? ส่วนปัญหาของจริยศาสตร์เป็นการประเมินค่าของการกระทำของมนุษย์ว่า การกระทำอย่างไรควรเรียกว่าเป็นความดีและความชั่ว ในประเด็นนี้มีนักปรัชญาที่ได้แสดงแนวคิดเกี่ยวกับการกระทำมนุษย์อยู่ 3 สำนัก คือ ลัทธินิยัตินิยม ลัทธิอนิยัตินิยม และลัทธิธรรมชาตินิยม แต่ละสำนักต่างมีมุมมองเกี่ยวกับความรับผิดชอบต่อการกระทำของมนุษย์ซึ่งเรียกว่าความรับผิดชอบทางศีลธรรมตามลำดับดังนี้

1) **ลัทธินิยัตินิยม (Determinism)** นักปรัชญากลุ่มนี้มีความเห็นว่ามนุษย์ไม่มีความรับผิดชอบทางศีลธรรม เพราะมนุษย์ไม่มีเจตจำนงเสรีในการตัดสินใจเลือกกระทำสิ่งต่างๆ การตัดสินใจเลือกกระทำสิ่งต่างๆ นั้นเกิดขึ้นจากการได้รับอิทธิพลจากสิ่งต่างๆรอบตัวมาเป็นตัวกำหนดให้เราต้องตัดสินใจกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งลงไป ข้อโต้แย้งที่เป็นการยืนยันว่ามนุษย์ไม่ต้องรับผิดชอบต่อการกระทำที่สำคัญของลัทธินิยัตินิยมคือการอ้างเหตุผลในเรื่องอุปนิสัยของมนุษย์ การอ้างเหตุผลเรื่องอิทธิพลสิ่งแวดล้อม การอ้างเหตุผลว่ามนุษย์ไม่มีอิสระในการตัดสินใจทำและการอ้างเหตุผลเรื่องวิทยาศาสตร์กับพฤติกรรม เหล่านี้ล้วนเป็นแรงผลักดัน

หรือเป็นปัจจัยสำคัญบ่งการให้มนุษย์ตัดสินใจกระทำ โดยมนุษย์ไม่มีความเป็นอิสระในการตัดสินใจที่จะกระทำสิ่งต่างๆด้วยตนเอง แต่มีปัจจัยภายนอกมาเป็นตัวกำหนดหรือเป็นแรงผลักดันให้มนุษย์ตัดสินใจกระทำ (Wisatawet, 2003) โดยแรงผลักดันดังกล่าวดำเนินไปตามอำนาจของจักรกล (Mechanism) โดยถือว่าสรรพสิ่งต่างๆในจักรวาลหรือธรรมชาติดำเนินไปตามกฎกลศาสตร์ เหตุการณ์อย่างหนึ่งเกิดขึ้นเพราะมีเหตุการณ์อีกอย่างหนึ่งมากระทำต่อมันมิได้เกิดขึ้นมาลอยๆโดยปราศจากสาเหตุ เหตุการณ์ทุกเหตุการณ์ล้วนแต่มีสาเหตุทั้งนั้น แม้แต่การเลือกตัดสินใจกระทำของมนุษย์ก็อยู่ภายใต้กฎดังกล่าวเช่นกัน การเลือกตัดสินใจกระทำสิ่งต่างๆของมนุษย์แต่ละครั้งจึงต้องมีสาเหตุนำหน้ามาก่อน ดังนั้น มนุษย์ตามลัทธินิยัตินิยมจึงไม่ต้องรับผิดชอบต่อการกระทำของตนเองเพราะมนุษย์ไม่มีเสรีภาพในการตัดสินใจเลือกกระทำสิ่งต่างๆ เพราะการกระทำทุกอย่างของมนุษย์ถูกกำหนดโดยสภาพแวดล้อมทำให้มนุษย์ไม่มีเจตจำนงเสรีในการเลือกกระทำ (Promta, 2002)

พุทธปรัชญาเถรวาทมองแนวคิดของลัทธินิยัตินิยมว่า ลัทธินิยัตินิยมมีปัญหาเรื่องของความรับผิดชอบทางศีลธรรมเพราะทำให้ความสำนึกทางศีลธรรมความพยายามของมนุษย์กลายเป็นสิ่งไร้ความหมาย ซึ่งเป็นการยืนยันได้ว่าในบางเวลามนุษย์มีเจตจำนงเสรี พระพุทธเจ้าปฏิเสidlัทธินี้ (Mahachulalongkornrajavidyalaya University/20/138/386) ด้วยเหตุผลที่ว่ามนุษย์นั้นมีโนธรรมในการกระทำความดีที่สามารถทำให้เกิดการกระทำต่างๆ ของตนด้วยกาย วาจาและใจ (Phramaha Hansa Thammahaso, 2013) ด้วยความพยายามของตนเองและเป็นผู้รับผลของการกระทำที่ตนกระทำที่เป็นเช่นนี้ เพราะมนุษย์มีเจตจำนงเสรีจึงทำให้มนุษย์สามารถเลือกและปรุงแต่งตลอดจนควบคุมการกระทำต่างๆของตนจากความสามารถของตนได้ ตามหลักพุทธปรัชญาแล้วมนุษย์นั้นสามารถเลือกตัดสินใจในการกระทำกรรมของตนได้ เพราะมนุษย์มีเจตนาในการปรุงปรับเปลี่ยนหรือแต่งการกระทำกรรมต่างๆของตนขึ้นจากความสามารถของตนเองได้

2) ลัทธินิยัตินิยม (Indeterminism) นักปรัชญากลุ่มนี้มีความเห็นว่า มนุษย์มีความรับผิดชอบทางศีลธรรมเสมอ เพราะมนุษย์มีเจตจำนงเสรีหรือมีอิสระในการเลือกตัดสินใจที่จะกระทำสิ่งต่างๆได้ด้วยตนเอง แม้ว่าจะมีบางครั้งหรือหลายครั้งที่ได้รับอิทธิพลจากสิ่งแวดล้อมแต่ก็ไม่ใช่ว่าจะทุกครั้งไปเราอาจจะสังเกตเห็นว่าบางครั้งหรือหลายครั้งที่ไม่มีอะไรมาบังคับหรือกำหนดการกระทำของเรา (Wisatawet, 2003) การที่เราสามารถตัดสินใจในการกระทำสิ่งต่างๆเองโดยไม่มีใครบังคับหรือไม่มีอะไรเป็นเครื่องกำหนดนั้นแสดงให้เห็นว่าคนเรามีเจตจำนงเสรี การอ้างเหตุผลสำคัญที่ลัทธินิยัตินิยมใช้เป็นข้อยืนยันว่ามนุษย์มีความรับผิดชอบทางศีลธรรมนั้นคือมนุษย์มีอิสระหรือมีเจตจำนงเสรีในการเลือกและตัดสินใจผ่านการอ้างเหตุผลเรื่องประสบการณ์บอกว่ามนุษย์มีอิสระ การอ้างเหตุผลเรื่องศิลปะและความคิดสร้างสรรค์ การอ้างเหตุผลเรื่องการสรรเสริญและการประณาม สุดท้ายคือการอ้างเหตุผลเรื่องความสำนึกทางศีลธรรม การอ้างเหตุผลดังกล่าวล้วนเป็นข้อยืนยันของลัทธินิยัตินิยมว่า มนุษย์มีอิสระหรือมีเจตจำนงเสรี โดยมีกรณีตัวอย่าง เช่น การลงโทษผู้กระทำความผิดจะทำได้ ถ้าเรายอมรับว่าเขาถูกบังคับให้ทำความผิด การยอมรับเรื่องการลงโทษผู้กระทำผิด ย่อมแสดงว่าเขาต้องรับผิดชอบการกระทำของเขา เนื่องจากเขาเป็นผู้กระทำเองทั้งๆ ที่

เขาอาจหลีกเลี่ยงไม่กระทำเช่นนั้นก็ได้ นั่นคือการยอมรับว่ามนุษย์มีเจตจำนงเสรีหรือมีอิสระในการตัดสินใจ กระทำสิ่งต่างๆ สำหรับลัทธิอนิยัตินิยมและพุทธปรัชญาเถรวาทต่างยอมรับเหมือนกันว่า มนุษย์มีอิสระในการกระทำ กล่าวคือมนุษย์สามารถเลือกการกระทำด้วยตนเองได้ แต่สำหรับพุทธปรัชญาเถรวาทนั้นถือว่าการเลือกของมนุษย์นั้นอยู่บนพื้นฐานของเงื่อนไขหรือเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง สังเกตได้จากในสถานการณ์หนึ่ง ที่มนุษย์เป็นอิสระ ตามลัทธิอนิยัตินิยม ถ้ามีสาเหตุกำหนดให้เจตจำนง กระทำ ก.2 แต่เจตจำนงอาจกระทำ ก.2 โดยที่การกระทำ ก.2 นี้เกิดจากการกำหนดหรือการเลือกของเจตจำนง สำหรับพุทธปรัชญาเถรวาทนั้น การที่มนุษย์เป็นอิสระ นั้น ก.1 หรือ ก.2 อยู่ในฐานะสิ่งที่เรียกว่า สิ่งที่เกิดปัจจัย แต่เป็นเหตุปัจจัยที่เปิดโอกาสให้มนุษย์ได้เลือกและเจตจำนงคือสิ่งที่เลือกหรือกำหนดว่าจะกระทำสิ่งใดระหว่าง ก.1 หรือ ก.2 การกล่าวว่าพุทธปรัชญาเถรวาทสอดคล้องกับลัทธิเจตจำนงเสรีนั้นทำให้จุดยืนของพุทธปรัชญาเถรวาทนั้นสามารถเข้าใจได้ชัดเจนขึ้น

นอกจากนี้ยังมีเหตุผลที่ลัทธิอนิยัตินิยมกับพุทธปรัชญาเถรวาทที่แสดงให้เห็นว่ามนุษย์มีอิสระในการเลือกหรือการตัดสินใจคือการชี้ไปที่คุณค่าทางศีลธรรมบางอย่าง โดยที่ลัทธิอนิยัตินิยมได้ระบุถึงความรักใคร่ชอบพทางศีลธรรม ซึ่งความรักใคร่ชอบพทางศีลธรรมดังกล่าวจะมีความหมายก็ต่อเมื่อ มนุษย์มีอิสระในการเลือกเท่านั้น ในส่วนพุทธปรัชญาเถรวาทนั้นได้แสดงถึงความสำนึกทางศีลธรรมที่ว่า สิ่งนี้ควรทำ สิ่งที่ไม่ควรทำ ถ้ามนุษย์ทำความชั่วและความดี ลงไปเพราะถูกสิ่งอื่นบังคับให้ต้องทำเช่นนั้น แสดงให้เห็นว่าการกระทำดังกล่าวทำให้มนุษย์มิได้มีความสำนึกทางศีลธรรมด้วยตัวเอง สำนึกดังกล่าวจะมีความหมายทางศีลธรรมได้อย่างไร แต่โดยทั่วไปแล้วเรารู้ว่าสำนึกทางศีลธรรมจะมีความหมายนั้นย่อมแสดงว่ามนุษย์มีอิสระในการเลือก การเลือกที่จะทำชั่วหรือทำดีเกิดจากความสามารถของมนุษย์เองซึ่งเป็นความสำนึกทางศีลธรรมเป็นสิ่งที่มีความหมายอีกครั้งหนึ่ง ก็จะเห็นว่าเหตุผลนี้สอดคล้องกับหลักคำสอนที่สำคัญของพุทธปรัชญาเถรวาทคือหลักคำสอนในละความชั่ว กระทำความดี การละชั่วและการทำดีนี้จะมี ความหมายก็ต่อเมื่อมนุษย์มีจิตสำนึกในใจเกิดขึ้นได้ในตัวเองว่า สิ่งนี้ควรทำ สิ่งนี้ไม่ควรทำ มนุษย์มิได้ถูกบังคับให้รู้สึกสำนึกเช่นนั้น ด้วยเหตุนี้หลักคำสอนทั้งหลายเกี่ยวกับการละชั่วและทำดี ในแง่หนึ่งบ่งชี้ว่ามนุษย์มีสำนึกทางศีลธรรมการที่จะทำดีหรือชั่ว เกิดจากการริเริ่มของมนุษย์เอง และถ้าความสำนึกทางศีลธรรมชี้ว่า มนุษย์มีอิสระก็ย่อมหมายความว่า คำสอนเรื่องการละชั่ว ทำดีทั้งหลายในพุทธปรัชญาเถรวาทนั้นมีนัยว่ามนุษย์มีอิสระ ถ้าเป็นเช่นนั้นก็เป็นที่น่าเชื่อถือได้ว่าหลักคำสอนของพุทธปรัชญาเถรวาทนั้น สอดคล้องกับแนวคิดของลัทธิอนิยัตินิยม เพราะถ้าไม่เป็นเช่นนั้นจะไม่สามารถอธิบายหลักคำสอนเรื่องการละชั่ว ทำความดีนี้ได้

3) ธรรมชาตินิยม (Naturalism) มีแนวแนวคิดที่อยู่กึ่งกลางระหว่างสสารนิยมและจิตนิยมเป็นลัทธิที่เกิดจากลัทธิอนิยัตินิยมกับแนวคิดเรื่องความรักใคร่ชอบพทางศีลธรรมมีลักษณะเป็นการประนีประนอมทฤษฎีทั้งสองเข้าด้วยกัน (Promta, 2002) โดยที่ที่มีความเห็นขัดแย้งกับทั้งสองทฤษฎีว่า มนุษย์มีอิสระและไม่มีอิสระ โดยมองว่ามนุษย์นั้นไม่ใช่มีแต่เพียงร่างกายซึ่งเป็นสสารตามที่ชาวสสารนิยมเข้าใจอย่างเดียว และก็ไม่ใช่ว่ามีแต่จิตวิญญาณที่เป็น อสสารตามที่ชาวจิตนิยมเข้าใจอย่างเดียวนั้น แต่มนุษย์จะต้องประกอบด้วยร่างกายและจิตวิญญาณ ทั้งสองอย่างเป็นสิ่งที่มีความสำคัญเท่ากันและเป็นจริงเหมือนกัน คำถามที่ว่า

มนุษย์คืออะไรหรือมนุษย์เป็นอย่างไรนั้น สำหรับชาวจิตนิยมมองว่า มนุษย์สามารถทำกิจกรรมได้มากกว่าสิ่งใดในโลกก็เพราะมนุษย์มีจิตเป็นตัวตนที่แท้จริงมนุษย์คือจิตวิญญาณ แต่สำหรับชาวสสารนิยมมองว่า มนุษย์มีเพียงร่างกายเท่านั้น มนุษย์ คือ เครื่องจักรและอยู่ในระบบจักรกลเช่นเดียวกับสิ่งอื่นๆในจักรวาล ส่วนลัทธิประนีประนอมมองมนุษย์ว่า มนุษย์คือมนุษย์และมีอิสระและไม่มีอิสระในการตัดสินใจในการกระทำบางเวลา โดยที่ธรรมชาตินิยมยอมรับว่า แม้ว่าการกระทำของมนุษย์ถูกกำหนดด้วยปัจจัยภายนอก ในกรณีเช่นนี้มนุษย์ไม่เป็นอิสระเพราะต้องเป็นไปตามสาเหตุภายนอกที่บังคับให้ต้องทำหรือต้องเป็นเช่นนั้นแต่ในอีกระดับมนุษย์เป็นอิสระเป็นตัวของตัวเอง มีการตัดสินใจเลือกในการกระทำของตนเองได้โดยไม่ขัดข้องบังคับที่เป็นเช่นนี้ เพราะธรรมชาตินิยมนั้นมีความเชื่อว่ามนุษย์มีอิสระในการกระทำของตนเอง อย่างไรก็ตาม พุทธปรัชญาเถรวาทมองว่าความรับผิดชอบทางศีลธรรมตามแนวคิดของธรรมชาตินิยมคือการไม่สามารถอธิบายได้ว่าผู้กระทำเข้าไปเกี่ยวข้อง เข้าไปควบคุมการกระทำของตนเองได้อย่างไร หรือการไม่สามารถหาผู้รับผิดชอบที่แท้จริงได้ แนวคิดแบบธรรมชาตินิยมยอมรับลัทธิยัตินิยมที่ถือว่า สิ่งที่เกิดขึ้นทั้งหมดเป็นผลมาจากสาเหตุและอธิบายการกระทำต่างๆของมนุษย์ว่าเกิดจากแรงงูใจภายในของมนุษย์ ดังนั้น มนุษย์จึงควรรับผิดชอบในสิ่งที่ตนทำ เพราะมันเกิดจากแรงงูใจของเขาเอง แต่ตัวแรงงูใจเองเป็นผลมาจากสาเหตุอื่นเช่นกัน สาเหตุของแรงงูใจหนึ่งก็คือแรงงูใจที่ถัดขึ้นไป เป็นเช่นนี้ต่อไปไม่รู้จบ ผู้กระทำจึงมิได้มีส่วนใดๆเลย ในการควบคุมพฤติกรรมของตนหรือไม่สามารถหาสาเหตุสุดท้ายได้และถ้าเป็นเช่นนี้ย่อมไม่สามารถระบุตัวผู้กระทำหรือผู้รับผิดชอบที่แท้จริงได้ สำหรับพุทธปรัชญาเถรวาทได้อธิบายความรับผิดชอบทางศีลธรรมผ่านการกระทำและความรับผิดชอบด้วยกฎธรรมชาติ ส่วนแนวคิดแบบประนีประนอมอธิบายการกระทำและความรับผิดชอบผ่านสามัญสำนึกซึ่งเป็นการรับผิดชอบตามกฎกติกาของสังคมตามหลักของพุทธปรัชญานั้นเอง แต่โดยทั่วไปแล้วโดยสามัญสำนึกต่างรู้ว่า การที่จะบอกว่าใครสักคนควรรับผิดชอบในสิ่งที่เขาทำนั้นในเบื้องต้นต้องหาให้ได้ก่อนว่าใครคือผู้กระทำที่แท้จริง เป็นผู้ก่อให้เกิดการกระทำนั้นขึ้น ปัญหาจึงเกิดขึ้นเมื่อแนวคิดแบบธรรมชาตินิยมไม่สามารถทำให้แนวคิดของตนสอดคล้องกับสามัญสำนึกนี้ได้ ในขณะที่พุทธปรัชญาเถรวาทนั้นไม่พบปัญหาในลักษณะเช่นนี้ พุทธปรัชญาเถรวาทนั้นไม่ได้อธิบายความรับผิดชอบทางศีลธรรมผ่านสามัญสำนึกดังกล่าว เพราะสามัญสำนึกของมนุษย์ไม่สามารถอธิบายความรับผิดชอบทางศีลธรรมได้ตามตรงตามความเป็นจริงทั้งหมด กฎธรรมชาติต่างหากที่เป็นคำตอบขั้นสุดท้ายที่สามารถอธิบายความรับผิดชอบดังกล่าวได้อย่างถูกต้องตามความเป็นจริงกล่าวคือ ใครก็ตามมีเจตนาที่จะกระทำความผิดอย่างใดอย่างหนึ่งผู้นั้นย่อมต้องรับผลในสิ่งที่เขาทำนั้น ดังนั้น ความแตกต่างระหว่างความรับผิดชอบทางศีลธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาทกับแนวคิดแบบธรรมชาตินิยมมีความแตกต่างกันทำให้พุทธปรัชญาสามารถอธิบายการกระทำและความรับผิดชอบได้โดยไม่เกิดปัญหาอย่างที่แนวคิดแบบธรรมชาตินิยมประสบอยู่

3. วิเคราะห์ความรับผิดชอบทางศีลธรรมมุมมองจากพุทธปรัชญาเถรวาท

ความรับผิดชอบทางศีลธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาทมี ๒ ลักษณะกล่าวคือความรับผิดชอบตามกฎหมายและตามกฎของสังคม ความรับผิดชอบทางศีลธรรมตามกฎหมายนั้นเป็นสิ่งที่มนุษย์ไม่สามารถที่จะหลีกเลี่ยงได้ เพราะความรับผิดชอบในระดับนี้มีลักษณะเป็นกฎเกณฑ์อันแน่นอน

ตายตัว เป็นไปตามกระบวนการธรรมชาติที่มีกลไกภายในตัวเอง จัดการตัวเองซึ่งอยู่ในรูปกระบวนการธรรมชาติกล่าวคือ เมื่อนุชนิยมเจตนาผลักดันให้เกิดกรรมอย่างหนึ่งอย่างใดไม่ว่าจะเป็นการกระทำกรรมดีกับการกระทำกรรมชั่ว สิ่งที่จะต้องติดตามมาเสมอคือ การได้รับผลของการกระทำนั้นสมดังพุทธพจน์ (Mahachulalongkornrajavidyalaya University/ 14/297/356) โดยมีใจความว่าด้วยเรื่องกรรมว่า “เรามีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่ง จักทำกรรมใดดีก็ตาม ชั่วก็ตาม เราจักเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น” ซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับผลของกรรมนี้ เป็นความสัมพันธ์เชิงสาเหตุกับผล โดยกรรมอยู่ในฐานะที่เป็นสาเหตุ ส่วนผลของกรรมอยู่ในฐานะที่เป็นผลอันเกิดจากการกระทำกรรม(Phramaha HansaThammahaso, 2014) การอธิบายกรรมและวิบากจึงเป็นคำอธิบายเชิงกฎคือกรรมกับวิบากสัมพันธ์กันในลักษณะเชิงสาเหตุกับผลซึ่งดำเนินไปเป็นกระบวนการทางธรรมชาติ คำอธิบายเชิงกฎเกี่ยวกับกรรมและวิบากนี้อาจควบคู่ไปกับคำอธิบายเชิงสามัญสำนึกของมนุษย์ได้ ตรงไปตรงมาที่คำอธิบายทั้งสองไม่ขัดแย้งกัน แต่ถ้าขัดแย้งกันเมื่อใดก็ย่อมต้องยึดคำอธิบายเชิงกฎเป็นสำคัญเพราะกรรมและวิบากคือกระบวนการธรรมชาติซึ่งคำอธิบายเชิงกฎเกี่ยวข้องกับกระบวนการนี้โดยตรง ดังนั้น ความรับผิดชอบทางศีลธรรมในระดับกฎของธรรมชาติตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทแล้วกรรมและผลของกรรมจึงสัมพันธ์กันในลักษณะกระบวนการธรรมชาติ ด้วยเหตุนี้กรรมคือการกระทำที่จะส่งผลกับวิบากจึงมีความสัมพันธ์ต่อกันในลักษณะกระบวนการธรรมชาติคือต้องเป็นไปอย่างนั้นเพราะระเบียบแห่งธรรมชาติเป็นเช่นนั้นเอง ส่วนความรับผิดชอบตามกฎหมายของสังคมนั้นเป็นไปในทางตรงกันข้ามเป็นสิ่งที่สามารถเปลี่ยนแปลงไปได้ได้ตามกาลเวลา เพราะมันวางอยู่บนสามัญสำนึกของมนุษย์ที่อาจแปรเปลี่ยนไปได้เสมอ เป็นสิ่งที่ริเริ่มและขับเคลื่อนไปโดยมนุษย์ซึ่งอาจสอดคล้องกับกฎธรรมชาติหรือไม่ก็ได้ เนื่องจากกฎกติกาของสังคมนี้เป็นสิ่งที่มนุษย์สมมติบัญญัติหรือเป็นข้อตกลงร่วมกันซึ่งอาจจะเกิดมาจากพื้นฐานสำคัญคือ ความคิด เห็น อารมณ์ ความรู้สึกหรือสัญชาตญาณของมนุษย์ จึงอาจเป็นเพียงการทักท้วง การสมมุติบัญญัติกันไปเองซึ่งมีความเป็นไปได้สูงที่จะคลาดเคลื่อนจากสภาพความเป็นจริงตามธรรมชาติ ด้วยเหตุนี้หลักคำสอนในพุทธปรัชญาเถรวาทจึงสอนมิให้ถือว่า กฎกติกาที่เกิดจากการสมมติ การบัญญัติ หรือข้อตกลงทางสังคมนั้นเป็นสาระสำคัญสำหรับการอธิบายเรื่องการทำกรรมและความรับผิดชอบ จะอย่างไรก็ตาม พุทธปรัชญาเถรวาทก็ไม่ได้ปฏิเสธกฎกติกาของสังคมโดยทีเดียว ประเด็นคำถามที่สำคัญคือว่า เราควรรับผิดชอบต่อตามกฎหมายของสังคมหรือไม่ พุทธปรัชญาเถรวาทตอบว่า ความรับผิดชอบต่อตามกฎหมายสังคมเป็นสิ่งที่สัมพันธ์ไปตามการบัญญัติหรือตามการกำหนดของมนุษย์ หากกฎกติกาของสังคมโดยเฉพาอย่างยิ่งกฎกติกาสังคมที่คนทั้งหมดยึดถือร่วมกัน เช่น กฎหมายหรือผู้ที่มีอำนาจตัดสิน ตัดสินให้เราต้องรับผิดชอบต่อการทำของเรา เราก็ควรปฏิบัติตามนั้น ในขณะเดียวกัน หากมีการตัดสินว่าไม่จำเป็นต้องรับผิดชอบต่อเราก็พึงปฏิบัติตามนั้นเช่นนั้น อย่างไรก็ตาม ประเด็นสำคัญที่พุทธปรัชญาเถรวาทให้ความสนใจคือการปฏิบัติตามการตัดสินของสังคมเพราะความรับผิดชอบต่อตามกฎหมายสังคมเป็นสิ่งที่ขึ้นอยู่กับข้อตกลงร่วมกันหรือการกำหนดของมนุษย์ มนุษย์ไม่พึงละเมิดต่อกฎกติกาดังกล่าวนี้นี้ทั้งนี้เป็นเพราะมนุษย์มีข้อตกลงร่วมกันบางอย่างเพื่อทำให้การมาอยู่ร่วมกันของมนุษย์เป็นไปอย่างราบรื่น ฉะนั้น มนุษย์จึงควรทำตามกฎกติกาของสังคมตามที่ข้อตกลงทางสังคมตามที่ได้ตกลงร่วมกันนั่นเอง

สรุป

ความรับผิดชอบทางศีลธรรมตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทนั้นคือการได้รับผลของกรรมโดยมีกรรมดีและกรรมชั่วที่เกิดจากการกระทำที่ประกอบด้วยเจตนาเสมอ ความรับผิดชอบทางศีลธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาทมี 2 ระดับคือ 1) ความรับผิดชอบตามกฎหมายธรรมชาติและ 2) ความรับผิดชอบตามกฎหมายของสังคม ความรับผิดชอบทางศีลธรรมตามกฎหมายธรรมชาตินั้นเป็นสิ่งที่มนุษย์ไม่สามารถที่จะหลีกเลี่ยงได้ เพราะความรับผิดชอบในระดับนี้มีลักษณะเป็นกฎเกณฑ์อันแน่นอนตายตัว เป็นไปตามกระบวนการธรรมชาติที่มีกลไกภายในตัวเอง จัดการตัวเองอยู่ในรูปกระบวนการธรรมชาติ ส่วนความรับผิดชอบตามกฎหมายของสังคมนั้นเป็นไปในทางตรงกันข้ามเป็นสิ่งที่สามารถเปลี่ยนแปลงไปได้ได้ตามกาลเวลาเพราะวางอยู่บนสามัญสำนึกของมนุษย์ที่อาจแปรเปลี่ยนไปได้เสมอ เป็นสิ่งที่ริเริ่มและขับเคลื่อนไปโดยมนุษย์ซึ่งอาจสอดคล้องกับกฎธรรมชาติหรือไม่ก็ได้ เนื่องจากกฎกติกาของสังคมนี้นั้นเป็นสิ่งที่มนุษย์สมมติบัญญัติหรือเป็นข้อตกลงร่วมกัน ซึ่งอาจจะเกิดมาจากพื้นฐานสำคัญคือ ความคิดเห็น อารมณ์ ความรู้สึกหรือสัญชาตญาณของมนุษย์ จึงอาจเป็นเพียงการทักท้วง การสมมติบัญญัติกันไปเองซึ่งมีความเป็นไปได้สูงที่จะคลาดเคลื่อนจากสภาพความเป็นจริงตามธรรมชาติ สำหรับความรับผิดชอบทางศีลธรรมทั้งสองอย่างนั้นพุทธปรัชญามองว่าความรับผิดชอบทางศีลธรรมในระดับกฎของธรรมชาติที่มีความแน่นอน ชัดเจนและมีความมั่นคงและยุติธรรมมากกว่าความรับผิดชอบทางศีลธรรมในระดับกฎกติกาของสังคมเพราะอยู่นอกการกำหนด และการควบคุมของมนุษย์ที่ดำเนินไปตามกระบวนการธรรมชาติ

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

งานวิจัยฉบับนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาความรับผิดชอบทางศีลธรรมมุมมองจากพุทธปรัชญาเถรวาทนั้นสามารถนำผลวิจัยไปใช้ด้วยการประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับการตัดสินใจกระทำกรรมของมนุษย์ตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทอยู่แล้ว บางครั้งการกระทำกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งลงไป อาจจะผิดหรืออาจจะไม่ผิดกฎกติกาของสังคมก็ตาม หากการกระทำดังกล่าวเป็นการกระทำที่ประกอบด้วยเจตนาอันมีกุศลมูลและอกุศลมูลเป็นบ่อเกิดแล้ว การกระทำกรรมนั้นย่อมส่งผลตามมาอย่างแน่นอนไม่สามารถจะหลีกเลี่ยงความรับผิดชอบทางศีลธรรมได้ ที่เป็นเช่นนั้นเพราะเป็นกฎแห่งกรรมซึ่งเป็นกฎของธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับการกระทำกรรมของมนุษย์โดยตรงดังนั้นจึงเป็นที่แน่ชัดว่า มนุษย์อาจจะเลี่ยงความรับผิดชอบทางศีลธรรมในระดับกฎกติกาของสังคมได้หรือไม่ขึ้นอยู่กับกฎกติกาและการตัดสินใจของสังคมนั้นๆ แต่มนุษย์ไม่สามารถจะเลี่ยงความรับผิดชอบทางศีลธรรมในระดับกฎแห่งกรรมนี้ได้

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง “ความรับผิดชอบทางศีลธรรมมุมมองจากพุทธปรัชญาเถรวาท” พบว่า ยังมีประเด็นที่สามารถศึกษาวิจัยเพิ่มเติมซึ่งไม่ใช่ประเด็นหลักในการวิจัยนี้ได้อีก ผู้วิจัยจึงขอเสนอหัวข้อ/ประเด็นในการวิจัยเกี่ยวกับความรับผิดชอบทางศีลธรรมมุมมองจากพุทธปรัชญาเถรวาทในครั้งต่อไปดังนี้

1. ควบคู่ศึกษาในประเด็น การศึกษาวิเคราะห์เชิงปรัชญา : อนาคตกับความรับผิดชอบทางศีลธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาทขัดแย้งกันหรือไม่ ?

2. ควบคู่ศึกษาในประเด็น ศึกษาวิเคราะห์เชิงปรัชญา : ความยุติธรรมทางศีลธรรมมุมมองจากพุทธปรัชญาเถรวาท

References

- Bunjue, K. (1979). *Philosophy Encyclopedia*. Bangkok: Thai WatanaPanich.
- Jandaeng, Pr. (2013). *Life : the view from Buddhism*. Nontaburi: Sampachaya Company.
- Mahachulalongkornrajavidyalaya University. (1988) *Introduction to Philosophy*. Bangkok: Navasarn Press,
- Mahachulalongkornrajavidyalaya University. (1996) *Tripitaka : Thai version*. Bangkok: MCU Press.
- P.A.Payutto. (1994). *Importance of Buddhism as National Religion*. Bangkok: Sahadhammika.
- P.A.Payutto. (1995). *Vinaya is bigger than thinking*. Bangkok: Sahadhammika.
- P.A.Payutto. (2000). *Buddhadahmma*. Bangkok: MCU Press.
- Phramaha Hansa Thammahaso. (2013). *Buddhist Ethics and Ethical Problem on Suicide*. Bangkok: MCU Press.
- Phramaha Hansa Thammahaso. (2014). *Buddhism and Modern Sciences*. Bangkok: MCU Press.
- Promta, S. (2005). *Buddhist Philosophy*. Bangkok: Siam Press.

Promta, S. (2006). *Human beings and seeking for the truth and life's meaning*. Bangkok: Siam Press.

The Royal Institute. (2003) . *Dictionary of the Royal Institute B.E. 2542*. Bangkok: Nanmeebooks.

Wisatawet, W. (2000). *The views of Philosophy: Buddhist Philosophy*. Bangkok: Chulalongkorn University Printing.

Wisatawet, W. (2004). *General Philosophy*. Bangkok: Aksorn Charoen Tat.